

OTROCTVÍ A OTROCI V BRAZÍLII

Na přelomu 16. a 17. století, italský jezuita Antonil, který se usadil v Brazílii, definoval otroky v zemi jako:

„... ruce a nohy majitele plantáží, protože bez nich by nebylo možné zakládat, udržovat a rozšiřovat statky, ani se starat o pěstování a zpracování třtiny.“

Otroci byli samotným základem společnosti a v některých částech Bahie tvořili až 75% populace.

Důsledky otrokářského systému pro dnešní Brazílii

Údaje z roku 2018:

Etnické složení populace

Brazílie: 43% populace se vnímá jako bílá, 56% černá a míšenci, 0,7 žlutá, 0,4 domorodci

Severovýchod Brazílie (Nordeste): 24% bílá, 74% černá a míšenci

Sociální nerovnost

Nejvyšší platy (zastoupení v 10% nejvyšších platů): bílá 72%, černá a míšenci 28%

Nejnižší platy (zastoupení v 10% nejnižších platů): bílá 23%, černá a míšenci 75%

V roce 2017 bylo zavražděno: 12 902 bílých mužů a 1 496 bílých žen

46 217 černých mužů a míšenců a 3 288 a žen tmavé pleti.

Pohled do historie otroctví

V Evropě bylo otroctví rozšířeno od starověku, ale v nesrovnatelně menší míře, než jaká se objevuje od 16. století

- s otroky se vždy jednalo jako s cizinci, tedy s někým, kdo nemá minulost ani rodinu;
- přestože rolníci a nevolníci mnohdy pracovali v podmínkách, které připomínaly otroctví, otroci se od nich odlišovali tím, že jim chyběly kořeny, veškerá práva a vazby se společenstvím.

Největšími otrokářskými společnostmi starověku byly řecké městské státy a později Římské impérium - v době největšího rozmachu impéria ale např. v Itálii nepřesáhl počet otroků 40% populace a, především, pro tyto civilizace nebyla otrocká práce hlavní ekonomickou silou ani v zemědělské a jiné produkci ani ve službách.

Rozmach otroctví ve středověké Evropě

Otroctví v Evropě se začalo opět rozmáhat s invazí Arabů na středomořské ostrovy a Iberský poloostrov, především tedy ve Španělsku a Portugalsku.

Druhým momentem pak byly Křížové výpravy, které v celé Evropě vzbudily zájem o využití otroků. Tuto tendenci ještě posílili Janované a Benátčané, kteří mezi 10. a 13. stoletím pronikli do Sýrie, Palestiny, na Balkán, Kypr a Krétu.

Na konci středověku již otroci na některých ostrovech ve **středomoří**, kde se jejich práce nejvíce využívala, pracovali na třtinových plantážích. Většina otroků ve zbytku Evropy ale byla daleko více využívána k domácím pracím a jako řemeslníci.

Otroctví bylo přítomné i v Africe – vzhledem k tomu, že africké národy nevytvářely hlubší politické ani náboženské aliance, obchod s lidmi se zde velmi rychle rozmohl, včetně jejich vývozu. Od VII. století to byli především islámští obchodníci, kteří se zaměřovali na obchod s otroky.

Otroci v Portugalsku

Co se týče samotného Portugalska, **Lisabon** byl spolu se španělskou Sevillou, evropským městem, které mělo v 16. století nejvíce otroků – v této době tvořili 10% populace (v Lisabonu žilo 100 000 obyvatel a z nich bylo 10 000 otroků).

V 16. a 17. století využívalo Portugalsko práce otroků na Ostrovech Zeleného mysu, na Svatém Tomáši a na Madeiře – zde tvořili otroci až 87% populace.

Afrika nebyla až do 19. století, kdy došlo k hnutí pan-afrikanismu, považována Evropany za autonomní území

– na jih od Sahary se rozkládala území, na kterých bylo povoleno obyvatelstvo zotročovat.

Díky tomuto přístupu se po šest století odváželi otroci z Afriky a to do Asie, Evropy a na Střední východ, jejich počet se odhaduje na několik miliónů.

Vstup Portugalska na africké subsaharské atlantické pobřeží v 15. století obchod s otroky radikálně proměnil a zintenzivnil – v 80. letech 16. století jich do Brazílie odváželo kolem 3 000 ročně – strategickým přístavem se stala Luanda, v dnešní Angole.

Otrocí v Brazílii

Portugalci rozdělovali africké kmeny na přátelské a nepřátelské, muslimy a pohany

do Brazílie úmyslně dováželi otroky z nejrůznějších částí Afriky, aby si vzájemně nerozuměli, nevytvářeli mezi sebou vztahy a tím snížili pravděpodobnost vzpour a útěků.

Během tohoto období (16. – 19. století) bylo z Afriky odvezeno mezi 8 -11 milióny otroků do celého světa, z toho téměř 5 miliónů do Brazílie, především na práce na plantážích

otrocká práce se v zemědělství ukázala být výhodná do té míry, že tento systém od Portugalců přijali i Francouzi, Angličané a Španělé.

Portugalci realizovali své obchody prostřednictvím spojení s některými africkými královstvími – otroci byli vyměňováni za látky, zemědělské nástroje, kovové tyče, střelný prach, pálenku z cukrové třtiny, rum... Nebyli to samotní Portugalci, ale afričtí překupníci, kdo určoval ceny.

Mezi lety 1580 a 1590, bylo přivezeno 6 000 otroků do Pernambuca a 4 000 do Bahie.

Odhaduje se, že např. v roce 1584 žilo v Brazílii 25 000 evropských přistěhovalců, 18 000 pověsničených domorodců a 14 000 černých otroků.

Z přístavů v Recife a v Salvadoru byli otroci přepravováni do oblastí Maranhão, Pará a do Amazonie. Obchodovalo se s nimi ale i v dalších přístavech: Rio de Janeiro, Fortaleza, Belém a São Luis. Když bylo v 18. století objeveno v Brazílii zlato a diamanty, otroci se převáželi do dolů v Minas Gerais a do Mato Grosso. Teprve v roce 1850 byl dovoz otroků zakázán. Samotné otroctví bylo v Brazílii zrušeno až v roce 1888.

Do Brazílie byli přiváženi otroci z různých částí Afriky – Angola, Kongo, Senegal, Ghana, Nigérie, Benin.

MAPA DO BRASIL

Vztah k otrokům

Církev a majitelé otroků zdůvodňovali kruté zacházení s nimi tím, že **je potřeba tyto divoké pohany zcivilizovat a přivést k disciplíně, a to právě těžkou prací** – jen tak mohli být spaseni.

Kromě toho, že **pracovali na plantážích**, někteří z otroků byli určeni **sloužit členům rodiny** plantážníka: kuchařky, chůvy, pážata, která doprovázela pána na cestách, atd.

Otroci se uplatňovali i ve městech – pánové je využívali jako **nájemní sílu** – vše co vydělali, odevzdávali svým majitelům:

pracovali např. jako: truhláři, zedníci, natěrači, ševci, krejčí, kováři, holiči, kočí, závozníci; ženy bývaly služkami v domácnostech, kuchařkami, kojnými, praly, žehlily atd. nebo na ulicích prodávaly různá jídla a sladkosti, které byly běžné v Africe.

Od samého počátku byli někteří otroci svými pány osvobozeni, ale jejich počet byl malý – v 16. a 17. století jen jedno procento. Naopak běžné bylo jejich znovuzotročení – každý bývalý otrok mohl být znovu uvržen do otroctví a to pod nejrůznějšími záminkami.

Jak otroci, kteří se pohybovali mimo plantáže, tak osvobození otroci, museli mít stále při sobě pas a různá povolení – to svědčí o tom, jak moc se je společnost snažila mít pod kontrolou, tzn. všechny, kteří měli svůj život spojený s otroctvím (a s tmavou pletí).

Otroctví zasáhlo celé území Brazílie – šlo o **největší dovoz afrických otroků v lidských dějinách**;

rozmohlo se zde se natolik, že otroky vlastnili kněží, vojáci, úředníci, řemeslníci, hospodští, obchodníci, rolníci a dokonce i sami osvobození otroci.

Takto se v Brazílii zakořenila sociální nerovnost, rasa a barva pleti se staly rozhodujícím faktorem pro postavení ve společnosti, na ty, kdo poroučí a ty, kteří poslouchají – šlo o patriarchální a striktně hierarchicky uspořádanou společnost, ve které bylo násilí na denním pořádku.

Rezistence černých otroků

Na druhé straně se otroci nikdy nenechali snížit na pouhý pracovní nástroj a po celou dobu fungování otrokářského systému v Brazílii bojovali za zlepšení svých podmínek – zachovali se petice, v nichž žádají své pány o více volného času, aby se mohli starat o své rodiny a bavit se; proměňovali postupně své zvyky a tradice, aby byly udržitelné v novém prostředí

tímto způsobem se v Brazílii zrodilo **candomblé** – původní animistické náboženství z Afriky přizpůsobené katolickým svatým (synkretismus)

a **capoeira** – bojové umění, které bylo představováno jako tanec.

Zotročení lidé navíc nikdy nepřestali bojovat za svoji svobodu.

Vzpoury otroků

V průběhu 16. století se v portugalské Americe začínají objevovat pojmy jako „mocambo“ a „quilombo“

mocambo – skrýš, úkryt

quilombo – termín používaný v Angole pro opevněný a ozbrojený tábor, kde válečníci procházeli

iniciačními rituály

– v brazilských poměrech šlo o tábory organizovaných skupin uprchlých otroků –

nejproslulejším táborem byl Palmares.

Portugalští kolonizátoři měli z těchto skupin takové obavy, že bylo vydáno oficiální nařízení, které zakazovalo spolčování více než 6-ti otroků mimo vykonávání pracovní povinnosti.

Quilomby

Nejreálnější možností, jak se zbavit otroctví, byl pro Afričany útěk ve skupině

- když se jim to podařilo, založili tábor buď v lesích nebo v neobydlených savanách vnitrozemí (sertão), na místě obtížně dostupném.

Nejednalo se ale pouze o provizorní tábory, byla to organizovaná společenství, která byla alternativou zaběhnutých pořádků – *quilomby* se stávaly součástí lokálních společenství

- jejich obyvatelé obchodovali s osadníky, zřizovali komplexí síť informací a informátorů.

Obyvatelé quilombů se živili sběrem lesních plodů, měli vlastní malá pole, kde pěstovali kukuřici, maniok, fazole, tabák, batáty, chovali slepice. A především navazovali vztahy se sousedními osadami – většinou šlo o kombinaci mírumilovného a konfliktního soužití – s některými osadami obchodovali, jiné přepadávali.

Například ***Buraco do Tatu*** (Pásovcova nora) v blízkosti Salvadoru, v 18. století – tato komunita žila z přepadávání a zároveň úzké spolupráce s otroky a osvobozenými otroky z tohoto města.

Komunity se neomezovaly jen na uprchlé otroky – jejich fungování zajišťovali překupníci, kteří vyjednávali prodej zboží; otroci, kteří na farmách v tichosti sbírali informace a zajišťovali spojení mezi různými komunitami; obchodníci, kteří zásobovali tábory střelným prachem, pálenkou, solí a oblečením a prodávali zboží uloupené členy komunity.

Vláda se snažila zničit ohniska quilombů, která žila z loupeží. Ale například ke zničení *Buraco do Tatu* jí nestačilo vyslat policejní oddíly, musely jí přitom pomoci regimenty domorodých bojovníků.

Mnohé komunity se ale násilí vyhýbaly. Například skupiny, které se usadily na dolním toku Amazonky se ukryly v těžko dostupných oblastech a tam přežívaly díky soužití s přírodou a často i s domorodci. Lidé v nich měnili své zvyky a návyky z Afriky a objevovali nové zdroje obživy i léků.

PALMARES (1597 – 1694)

Palmares bylo největší komunitou uprchlých otroků a pravděpodobně i s nejdelším existencí.

Komunita vznikla kolem roku 1597 – sestávala původně z asi 40 otroků, kteří utekli společně z třtinových plantáží v Pernambucu a ukryli se hluboko v neobydlených horách na území dnešního státu Alagoas.

Název Palmares – palma – strom, který jim dával obživu (palmito) a zároveň vlákno, ze kterého si dělali oblečení a pletli provazy a jeho listy zastřešovali svá obydlí.

PALMARES – Serra da Barriga |

Palmares nebylo žádnou izolovanou komunitou, bylo **konfederací** - sloučením různých komunit, které si zachovávaly autonomii, měly mezi sebou různé smlouvy, vytvářely síť obchodních vztahů a volily si své vůdce

Zumbi - titul duchovního a vojenského vůdce komunity.

Součástí konfederace Palmares byla např. komunita **Subupira** – vojenská základna nebo komunita/quilombo **Cerca Real do Macaco** – nejdůležitější komunita Palmares, kde se nacházelo politické a administrativní centrum, v něm žil „velký šéf“ (**Ganga Zumba**, Chefe Grande), který předsedal radě složené z vůdčích osobností jednotlivých komunit, která jednala jak o mírových, tak válečných záležitostech.

První členové komunity byli původem z Angoly a Konga – dali jí název Angola Janga, *Malá Angola*, a měla přizpůsobit africkou komunitu brazilským poměrům.

Palmares jako nový, malý africký stát, s politicky organizovaným životem

- měl veřejnou správu, vlastní zákony, vlastní formu vlády, vojenskou strukturu a náboženské a kulturní principy, které komunitu stmelovaly a posilovaly její identitu.

Dokonce i koloniální správa je uznávala jako autonomní celek a v oficiálních správách nazývala Palmares „**republikou**“.

V době největšího rozkvětu žilo v **Palmares** **přibližně 20 000 obyvatel** – z toho 6 000 v hlavním quilombu Cerca Real do Macaco.

Pro srovnání: v roce 1660 žilo v **Riu de Janeiro 7 000** obyvatel včetně domorodců a černých otroků.

Tato konfederace komunit rozvíjela intenzivní styky s okolními osadami a tábory; zároveň napomáhala skupinovým útěkům otroků a přepadávala sídla plantážníků, farmářů i osady. Udržela se téměř sto let.

První výprava proti ní byla povolána v roce 1612, poslední, kdy byla poražena, v roce 1694.

Například v době, kdy byla provincie Pernambuco okupována Holanďany, Západoindická společnost vyslala proti Palmares dvě vojenské expedice, obě neúspěšné.

Od roku 1670, kdy byla oblast Pernambuca v neustálém ohrožení ze strany obyvatel quilombů a kdy se zároveň jejich pověst šířila po celé Americe, koloniální vláda zaujala strategii jejich systematického potírání – každoročně proti nim vysílala vojenské expedice a zvědy a ničila obchodní síť mezi komunitou a osadami.

Zničení Palmares

V roce 1678, v Recife proběhlo jednání mezi reprezentanty koloniální vlády a zástupci obyvatel z Palmares, které vyslal jejich hlavní šéf, Ganga Zumba, a během kterého byla uzavřena mírová dohoda

na jejím základě měli být navraceni do rukou pánů všichni uprchlí otroci, tedy ti, kteří se v komunitě nenarodili - z portugalské strany se jednalo o **strategický tah, který měl narušit vnitřní sounáležitost komunity;**

výměnou za to Portugalci nabídli ostatním členům komunity svobodu a půdu, kterou by mohli obdělávat s povinností placení daní Portugalské koruně.

Tato smlouva proti sobě postavila hlavního šéfa komunity Ganga Zumbu a duchovního a vojenského vůdce Zumbiho. Ganga Zumba byl obviněn ze zrady a následně otráven, jeho vojenští šéfové popraveni. V následujících 15-ti letech vedl Zumbi krvavou válku proti koloniálním autoritám a hájil autonomii všech komunit a svobodu všech jejích obyvatel.

Válka skončila teprve v roce 1694, kdy padla nejdůležitější komunita Cerca Real do Macaco po 42 denním obléhání – povstalci byli poraženi v boji, Zumbi popraven a Palmares bylo vypáleno.

Palmares se mělo stát výstražným příkladem, ale stalo se něčím zcela jiným – **symbolem boje Afričanů** za své společenské uznání a za Brazílii, v níž otroci nehráli jen pasivní roli oběti.

ZUMBI

Památník vůdci
posledního povstání

Další formy odporu

Kromě útěků existovaly i jiné formy odporu.

Jednou z běžných byla sabotáž: jiskra na třtinové plantáži; citrón v měděné kádi, v níž se vařil cukr; ulomený zub u ozubených kol, které mlely třtinu...

To vše mohlo být zcela zhoubné pro produkci cukru a majitel takto mohl přijít o celoroční výnos z plantáže a doznat nevyčíslitelné škody.

Kritika otroctví v literatuře

Především v období romantismu (1830-1880):

- Castro Alves – Otroci (ukázka + otrok jako oběť)
- Barnardo Guimaraes – Otrokně Isaura (bílá otrokně – abolicionistické myšlenky) – fotky ze seriálu
- Aluizio Azevedo – Mulat (vzdělaný mulat s doktorátem)

Otázka zachování vlastní identity

To nejdůležitější pro udržení identity bylo ovšem zachování kulturních tradic a vědomí afrických kořenů.

Jednou z tradic, která se zachovala dodnes je *capoeira*, spojení bojového umění s tancem.

CAPOEIRA

Capoeira – krátká videa

- <https://www.youtube.com/watch?v=tDISXB7BKr4>
- <https://www.youtube.com/watch?v=g2GZd1160m4>
- https://www.youtube.com/watch?v=zvY_HBoe-ZU

Postupem času se původní africké tradice proměňovaly, byly obohaceny o nové vlivy a přizpůsobeny novému prostředí; na tomto základě se pak vytvořila nová kultura a nové náboženství.

Na statcích otroci vyžadovali velice často po svých pánech právo hrát na nástroje, tančit a zpívat v souladu se svými náboženskými rituály – a když jim to nebylo povoleno, uchýlovali se na otevřená místa v přírodě, kde mohli své rituály tajně provozovat – „terreiros“.

Od 19. století se těmto rituálům a tomuto náboženství začalo říkat **candomblé** – náboženství duchovních entit orixás – pomocí hudby a tance do sebe zasvěcení účastníci rituálu vtělují duchy svých předchůdců na brazilské půdě, často jde i o domorodce (caboclos).

CANDOMBLÉ

Orixás

Oxum

Iansã

Ogum

Xangô

Exú

Oxalá

Oxóssi

Iemanjá

<https://www.youtube.com/watch?v=6wP1Tg8MF2I>

Dokument: A Dona do Terreiro

Quilomby dnes

V roce 2019 v Brazílii existovalo 5 972 quilombů rozestých do 1 672 obcí. Pro srovnání je to dvojnásobek, než vykazují obce s domorodou populací (těch je pouze 827).

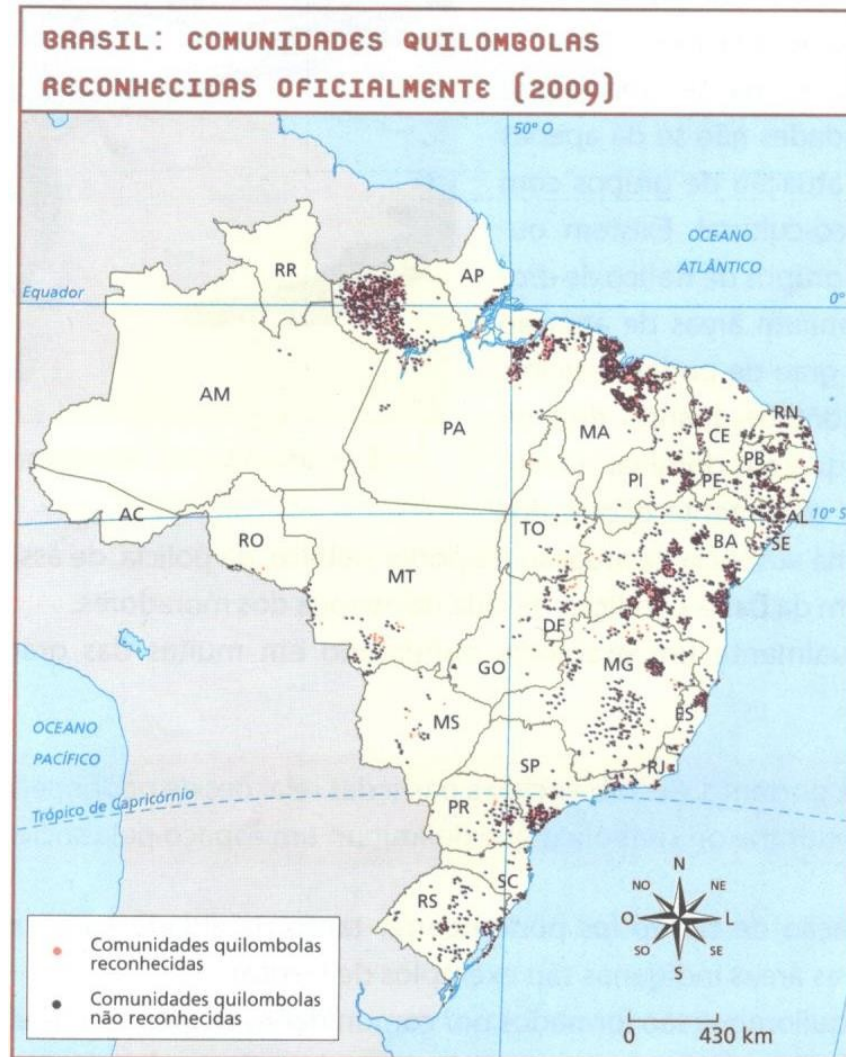

Oficiálně uznáno jich je 404, tzn. tyto komunity mají právo na své území podle zákona.

(Údaje z IBGE, Brazilský zeměpisný a statistický institut)

[Fonte: ANJOS, Rafael Sanzio Araújo dos. *Quilombos: geografia africana, cartografia étnica, territórios tradicionais*. Brasília, DF: Mapas Edição & Consultoria, 2009. p.139.]